

Pr. dr. Iulian Eni,
Universitatea „Aristotel“ din Tesalonic

PERSONALITATEA SFINTEI ÎMPĂRĂTESE ELENA¹

Περίληψη: Η Αγία Ελένη (Flavia Iulia Helena Augusta) γεννήθηκε σε μια ταπεινή οικογένεια της κοινωνικής τάξης μεταξύ του 247 και του 249 μ.Χ. σε μία μικρή πόλη της Βιθυνίας, που ονομαζόταν Δρέπανο ή Δρεπάνη. Ο Μέγας Κωνσταντίνος, για να τιμήσει την μητέρα του, μετονόμασε αργότερα το Δρέπανο σε Ελενόπολις.

Γύρω στο 270 η Ελένη γνώρισε τον αξιωματούχο Κωνσταντίο Χλωρό τον οποίο παντρεύτηκε. Περίπου το 274 στην οικογένεια τους γεννήθηκε ο μεγάλος αυτοκράτορας και ισαπόστολος Κωνσταντίνος. Κατά την περίοδο εκείνη η Αγία Ελένη δέχτηκε τη χριστιανική πίστη. Φρόντισε για την καλή ανατροφή του υιού της Κωνσταντίνος, μεταδίδοντάς του τις χριστιανικές αρχές από την παιδική του ηλικία.

Το 306 ο Κωνσταντίνος ανακηρύχτηκε αυτοκράτορας και λίγο μετά ο ίδιος ανακήρυξε αυτοκρατόρισα και την μητέρα του Ελένη.

Δίχως αμφιβολία, το σπουδαιότερο γεγονός της ζωής της Αγίας Ελένης ήταν η ανακάλυψη του Τιμίου Σταυρού στα Ιεροσόλυμα με θαυμαστό τρόπο.

Κομμάτι από τον Τιμίο Σταυρό καθώς και οι τίμιοι ήλοι με τους οποίους προσηλώθηκε ο Κύριος Ιησούς Χριστός μεταφέρθηκαν από την Αγία Ελένη στην Κωνσταντινούπολη.

Ένας ξεχωριστός τρόπος ευλαβείας, ευχαριστίας και ευγνωμοσύνης της Αγίας Ελένης προς τον Θεό που την αξιώθηκε να ανακαλύψει τους Αγίους Τόπους και τον Τιμίο Σταυρό ήταν η ανέγερση Ιερών Ναών. Με αυτοκρατορικές χορηγίες ανήγειρε μεγαλοπρεπείς ναούς στο λόφο του Γολγοθά (της Αναστάσεως), στη Βηθλεέμ (της Γεννήσεως), στο όρο των Ελαιών (της Αναλήψεως), στην Κωνσταντινούπολη (των Αγίων Αποστόλων) και στη Ρώμη (του Τιμίου Σταυρού).

Όσον αφορά το χρόνο και τον τόπο κοιμήσεως της Αγίας Ελένης υπάρχουν κάποιες διαφορές μεταξύ των πληροφοριών των πηγών. Μερικοί ιστορικοί υποστηρίζουν

---

1. Cele mai multe date informative ale izvoarelor și surselor bibliografice folosite în studiul de față se completează reciproc. Unele dintre ele aflate chiar în antiteză vor fi expuse în materialul de mai jos tocmai pentru a oferi cititorului o imagine cât mai completă asupra evenimentelor și amănunțelor din viața Sfintei Împărătese Elena.

οτι εκοιμήθη το 327 ή το 328 στη Νικομήδεια, ενώ κατά άλλες πηγές η Αγία Ελένη εγκατέλειψε την επίγεια ζωή όταν βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη το 335.

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία η μνήμη της Αγίας Ελένης γίνεται στις 21 Μαΐου μαζί με το υιό της Κωνσταντίνο, ενώ από τους Ρωμαιοκαθολικούς τιμάται στις 18 Αυγούστου.

Λέξεις-κλειδι: Η Αγία Ελένη, ο Τίμιος Σταυρός, νάος, ευλαβείας.

1. Sfânta Elena în casa părintească

Sfânta Împărăteasă Elena (Flavia Iulia Helena Augusta) s-a născut între 247 și 249 d. H. într-un mic oraș al Bitiniei din Asia Mică ce se numea Drepan². Mai târziu, Sfântul Constantin cel Mare, pentru a-și cinsti în mod deosebit mama, a numit această localitate Elenopol. În secolul al VI-lea, istoricul Procopie scria: „Astfel, în Bitinia, localitatea care mai înainte era lipsită de însemnătate, fiind un simplu sat, a fost numit orașul Elenei, al mamei împăratului Constantin, pentru că aici s-a născut aceasta”³.

Eutropie în lucrarea sa *Breviarium* (10. 2) folosește expresia „ex obscuriore matrimonio”, vrând să sublinieze că originile împărătesei Elena sunt necunoscute. Cu toate acestea, înclină să creadă că îm-

2. Vezi Ελένη (αγία), în „Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας πάντων των εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του νύν”, υπό των Σταύρου Βουτυρά, Ι. Α. Βρέτου και Γ. Βαφειάδου, vol. 2, εν Κωνσταντινουπόλει, 1871, p. 677. Cf. Ελένη η αγία, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό Λεξικό Βυζαντινής Ιστορίας και Πολιτισμού” (επιμ. Σαββίδης Αλέξης), vol. 6, εκδ. Ιωλκός-Μέτρον, Αθήνα, 2006, p. 263. *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, εκδίδεται αναλώμασι και επιμέλεια υπό του επισκόπου Οινόης Ματθαίου Λαγγή, Έκδοσις Πέμπτη, Αθήνα, 1992, τόμος Ε΄, μήνα Μαΐου, p. 511. Kazhdan P. Alexander (Ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium* (ODB), vol. 2, New York – Oxford 1991, p. 909α. *Η μήτηρ του (Μ. Κωνσταντίνου) Ελένη Flavia Iulia Helena Augusta*, în „Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια” (ΘΗΕ), vol. 8, εκδ. Μαρτίνος Αθ., Αθήνα 1966, col. 16. Marele ritor al Patriarhiei Alexandriei Mihail I. Galanos observă că presupusa ipoteză potrivit căreia Sfânta Elena și-ar fi avut proveniența din Apus este considerată lipsită de argumente chiar și de dicționarele enciclopedice catolice. Vezi Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *Οι βίοι των αγίων του Μηνολογίου της Ορθοδόξου Ελληνικής Εκκλησίας*, Έκδοσις Γ΄, Τεύχος Δ΄, τόμος 2^{ος} Μην. Απρίλιος – Ιούνιος, Αθήνα, p. 102.

3. Vezi Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων* 5, 2. Cf. Ελένη η αγία, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 263. Jan Willem Drijvers, *Helena Augusta. The mother of Constantine the Great and the legend of her finding of the true cross*, Brill, 1992, p. 9.

părăteasa Elena provenea dintr-o familie a „păturilor sociale de jos ale Imperiului Roman”⁴. Părinții ei erau neînsemnați și săraci. Tatăl său era hangiu. Fericitul Ambrozio al Milanului o numește pe Elena „stabularia”⁵, pentru a indica slujirea ei pe care o îndeplinea la hanul tatălui său.⁶ Slujirea ei îi stabilea și poziția socială în vremea de atunci. Ambrozio folosește și termenul „bona”, arătând că Elena era într-adevăr o femeie cu rădăcini îndoielnice, avea însă un caracter impecabil și demn de apreciat.⁷

Au existat și istorici care, din diferite motive sau interese, au încercat să defăimeze imaginea împărătesei Elena. Astfel, Filostorgiu în opera sa *Istoria bisericească* o calomniază pe Elena spunând că era „femeie comună”, nu diferită de prostituate.⁸ În cazul istoricului Filostorgiu se cuvine să consemnăm faptul că opera sa nu s-a păstrat intactă ci, abia la începuturile secolului al XX-lea i-a fost dată o formă în urma unei încercări de reconstituire din diferite texte cum ar fi: *Viața Sfântului Mare Mucenic Artemie*, care a suferit martiriul în vremea împăratului Iulian Apostatul; însemnări din cărțile lui Filostorgiu păstrate de Fotie cel Mare și alte surse.⁹

De asemenea, un istoric idolatric din secolele V-VI pe nume Zosim face anumite însemnări calomnioase la adresa Sfintei Elena. În lucrarea sa *Istorie nouă*, scrisă după anul 498, unde face referiri din perioada romană și din perioada bizantină de început până la anul 410, spune că împăratul Constantin s-a născut „din legătura nelegitimă a lui Constanțiu Clor cu o femeie desfrânată”¹⁰. De regulă, o informație

4. Vezi Jan Willem Drijvers, *op. cit.*, p. 15: „Helena came from the lower social strata of the Roman Empire”. Cf. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 263.

5. Vezi *De obit. Theod.* 42.

6. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 16.

7. Jan Willem Drijvers, *op. cit.*, p. 16: „For this reason Ambrose adds the adjective bona three out of the four times... doubtless Helena was a woman of dubious descent but nonetheless she had a good and unblemished character”.

8. *Hist. Eccl.*, 2. 16.

9. Vezi *Φιλοστόργιος*, în „Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια” (ΘΗΕ), vol. 11 (1967), col. 1156.

10. Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*, 2, 8, 2. „Κωνσταντίνος εξ ομιλίας γυναικός ου σεμνής ουδέ κατά νόμον συνελθούσης Κωνσταντίω τω βασιλεί γεγενημένος”. Cf. Originalul

pentru a fi veridică trebuie să fie susținută și de alte informații. Trebuie să fie analizată și confruntată cu alte izvoare, îndeosebi mai vechi. În felul acesta se cade să analizăm și informația istoricului Zosim. Paul Kroh în valoroasa sa lucrare *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων Ελλήνων και Λατίνων* consemnează: „Zosim, cu opera sa, s-a pus vădit în slujba unei atitudini anticreștine. Încerca să arate că declinul Imperiului Roman era urmarea faptului că vechea credință idolatrică a fost abandonată. ...Prin prisma unei asemenea gândiri este elogiat în mod exagerat împăratul Iulian, în timp ce împăratul Constantin este înfățișat ca promotor al tuturor relelor”¹¹. De asemenea, bizantinologul Ιωάννης Καραγιαννόπουλος subliniază următoarele: „Credința idolatrică a lui Zosim influențează gândirea lui și prin urmare devine părținitor atunci când se referă la Constantin cel Mare, la Iulian și la Teodosie cel Mare”¹².

Prin urmare, se impune ca aceste date istorice să fie analizate cu deosebită atenție, și, în cazul Sfintei Elena, trebuie avută în vedere poziția și atitudinea pe care istoricul Zosim o avea față de fiul ei Constantin cel Mare. Așa se explică faptul că la polul opus istoricului Zosim se plasează Eusebiu al Cezareii, care, datorită simpatiei deosebite față de Constantin cel Mare, folosește numai cuvinte de laudă atunci când vorbește despre Sfânta Elena¹³. După Eusebiu al Cezareii, Sfânta Elena se deosebea prin eleganță, inteligență, frumusețe, virtuți și principii morale creștinești, încă din copilărie. Poate Eusebiu al Cezareii exagerează puțin, cu toate acestea însă, faptul că era preocupată de studiul Sfintei Evanghelii și al învățaturii Bisericii încă din anii copilăriei denotă că Sfânta Elena era o femeie cu demnitate morală a cărei viață era departe de a sminti societatea vremii sale.

și traducerea în neogreacă: Ζώσιμος, „*Νέα ιστορία (306-410 μ. Χ.)*” (μτφρ. Αβραμίδης Ιω.-Καλαϊτζάκης Θεοφ.), εκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη, 2007, p. 48-49.

11. Vezi Ζώσιμος, în Kroh Paul, „*Λεξικό αρχαίων συγγραφέων Ελλήνων και Λατίνων*”, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, p. 202.

12. Καραγιαννόπουλος Ιωάννης, *Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας*, 5η έκδ., Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1987, p. 134.

13. Vezi Euseβίου Παμφίλου Καισαρείας, *Εις τον βίον Κωνσταντίνου του Βασιλέως*, 3, 42-47, P. G., 20, 1101-1107. Idem, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 2, 12-13, P. G., 20, 165-167.

Simplul fapt că Elena provenea dintr-o familie săracă sau că muncea la hanul tatălui ei nu înseamnă neapărat că era lipsită de bunăcuviință sau că ar fi făcut parte din categoria femeilor cu moravuri ușoare. Este cazul să facem distincție între hanurile care păstrau specificul strict de casă de oaspeți, așa cum era și hanul tatălui Sfintei Elena, în care călătorii găseau doar loc de odihnă și hanurile cu proastă reputație, unde printre angajații acestora se puteau întâlni și femei de moravuri ușoare.¹⁴

2. Căsătoria cu Constanțiu Clor

În jurul anului 270 d. H., pe când Elena era de 22-23 de ani, între oaspeții care au poposit la casa tatălui ei la Drepan s-a numărat și un ofițer din garda pretoriană a lui Aurelian. Ofițerul Constantin (Constanțiu), supranumit Clor din cauza feței sale aproape permanent palide, provenea dintr-o familie de aristocrați și avea o ținută aleasă, dictată de principiile de manieră în care fusese format. Tatăl său era din părțile Illiricului, iar mama sa, pe nume Claudia, era fiica lui Crispus, fratele împăratului Marcu Claudiu Gotul, care susținea că este urmaș al marelui istoric roman Tacit¹⁵.

Într-una din zile, pe când se afla în curtea casei de oaspeți a tatălui ei, Constanțiu Clor a văzut-o pe tânăra Elena, care i-a atras atenția. Delicatețea, noblețea și podoaba virtuților ei l-au determinat pe ofițerul Constanțiu să treacă cu vederea poziția ei socială și să o ceară de soție. Astfel, în anul 272 Elena se căsătorește cu Constanțiu Clor, pe care-l urmează în viața dură și periculoasă de armată. La aproximativ un an

14. Amănunte despre casele de oaspeți, despre modul lor de funcționare și despre locul lor în structura socială a Imperiului Roman și cel Bizantin vezi la Κουκουλές Φαίδων, *Τα ξενοδοχεία*, în „Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός“, vol. B1, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1948-1955, p. 128-140. Idem, *Αι πάνδημοι γυναίκες*, în „Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός“, vol. B2, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1948-1955, p. 117-162.

15. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 103. Sfântul Nicodim Aghioritul, atunci când se referă la tatăl Sfântului Constantin cel Mare, în *Sinaxarul celor douăsprezece luni ale anului*, volumul III, menționează numele de Constanțiu Clor și spune că acesta era nepot al împăratului Claudiu al Romei. Vezi Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *Συναξαριστής των δώδεκα μηνών του ενιαυτού*, τόμος Γ', Δεύτερη έκδοση, Εδόσεις Δόμος, Αθήνα, 2005, p. 108.

de la nunta lor, în 273/274 d. H., li se naște un fiu, pe care îl numesc Constantin.¹⁶

Când în anul 293 d. H. Dioclețian a proclamat cezar peste ținuturile Galatiei, Iviriei și Britaniei pe Constanțiu Clor, acesta a fost nevoit să divorțeze de Elena și să o ia în căsătorie pe Teodora, fiica lui Maximian Hercule, împăratul Apusului. Atunci Elena s-a refugiat în Palestina, în timp ce Constanțiu Clor a păstrat în preajma sa pe fiul lor, Constantin.¹⁷

O problemă care i-a preocupat pe unii istorici a fost aceea de a stabili starea relației care a existat între Elena și Constanțiu Clor. Dacă ar avea cineva în vedere poziția socială din care proveneau cei doi, ar putea trage concluzia că între ei nu a putut fi vorba decât despre o relație de concubinaj. Adică, cu greu ar concepe cineva că un ofițer din înalta societate a vremii de atunci, cum era Constanțiu Clor, ar fi cerut în căsătorie o tânără din clasa de jos a societății, cum era Elena.

Cercetătorul Jan Willem Drijvers în amplul său studiu asupra vieții împărătesei Elena arată că a descoperit în două locuri consemnări care fac referire la căsătoria ei legitimă cu Constanțiu Clor. În alte cinci locuri, Elena este înfățișată drept concubină a lui Constanțiu Clor. Iar în opt locuri, Elena apare ca „uxor”, termen care definește statutul de femeie căsătorită. Alte izvoare o prezintă pe Elena în același timp și femeie căsătorită și concubină.¹⁸ Toate aceste

16. Vezi *Constantine I the Great*, în „Oxford Dictionary of Byzantium” (ODB), vol. 1, Ed. Kazhdan P. Alexander, New York – Oxford, 1991, col. 498B. Cf. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 103.

17. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 263. Vezi și *Ελένη (αγία)*, în „Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας...”, p. 677. Cf. *Constantius Chlorus*, în „Oxford Dictionary of Byzantium” (ODB), vol. 1, Ed. Kazhdan P. Alexander, New York – Oxford, 1991, col. 525A. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 16-17. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 103.

18. Jan Willem Drijvers, *op. cit.*, p. 17: „What can be said about the nature of their relationship? Was it a legal marriage or should it rather be considered a form of cohabitation without an official marriage contract? The sources use various expressions to outline Helena’s position with regard to Constantius: she was his ‘coniunx’, ‘uxor’, ‘γυνή’ or ‘concubina’. ‘Coniunx’, which literally means spouse and so indicates a legal marriage, occurs only twice. ‘Uxor’ I ‘γυνή’ is mentioned eight times, whereas ‘concubina’ is found five times. In his Chronicle, Jerome uses the expression *uxor* as well as

date nu fac decât să-i îngreuneze strădania cercetătorului de a trage o concluzie clară și veridică. După părerea lui Jan Willem Drijvers, ar fi fost imposibil ca un ofițer de rang înalt să fi încheiat o căsătorie legitimă cu o femeie din straturile sărace ale societății de atunci. O părere asemănătoare împărtășește și Runciman Steven, care în lucrarea intitulată „Civilizația bizantină” o numește pe Elena „concupina lui Constantin”¹⁹.

Cu toate acestea însă, nu trebuie ignorată bogata bibliografie care se referă la căsătoria Elenei cu Constanțiu Clor. Astfel, se cuvine să amintim anumite pasaje precum: „Constantin (Clor)... și-a luat de mireasă o tânără pe nume Elena”²⁰; „Constantin (Clor)... s-a căsătorit legitim cu Elena”²¹; „Elena... mama lui Constantin I... era soția lui Constantin (Clor)”²²; „Constantin (cel Mare)... era fiul lui Constantin (Clor)... și al soției acestuia Elena”²³; „Constantin (Clor)... a fost nevoit să divorțeze de soția sa Elena”²⁴.

Cercetătorul Henry Fynes Clinton consemnează cu toată convingerea că Elena n-a fost concubina lui Constanțiu Clor, ci soția lui. Acest

---

concupina, as do Prosper Tiro and the author of the Chronica Gallica. This indicates that uxor, which usually means a wedded wife, can in this case not be interpreted as such. In these sources the expression uxor has the same meaning as concubina, a woman who has a relationship with a man and lives with him under the same roof without being formally wedded”.

19. Runciman Steven, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, Ed. Γαλαξίας, Αθήνα, 1969, p. 30: „Παλλακίδα του Κωνσταντίου”.

20. Βουτυράς Σταύρος, *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας πάντων των εθνών από των αρχαιοτάτων χρόνων*, τόμ. 6, εν Κωνσταντινουπόλει 1888, p. 444B: „Ο Κωνσταντίος... είχε νυμφευθή κόρην τινά, Ελένην καλουμένην”.

21. Σιαμάκης Κωνσταντίνος, *Εξωχριστιανικές Μαρτυρίες για το Χριστό και τους Χριστιανούς*, a doua ediție, Άθως, Αθήνα, 2000, p. 95: „Ο Κωνσταντίος... παντρεύτηκε κανονικά... την Ελένη”.

22. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 263: „Ελένη ... Μητέρα του Κωνσταντίνου Α΄ ... έγινε σύζυγος του... Κωνσταντίου”.

23. Συλλογικός τόμος *Ελλάς*, în „Η Ιστορία και ο Πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα”, τόμ. Α΄, εκδ. Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα, 1997, p. 426α: „Ο Κωνσταντίνος ... ήταν γιος του ... Κωνσταντίου ... και της συζύγου του Ελένης”.

24. Rice Tamara Talbot, *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των βυζαντινών*, a 8-a ediție, ed. Παπαδήμας, Αθήνα, 2004, p. 17: „Ο Κωνσταντίος ... είχε υποχρεωθή ... να διαζευχθή τη σύζυγο του Ελένη”.

fapt îl vădește chiar și divorțul lor de mai târziu.²⁵ De asemenea, nu se cade să fie ignorată informația lui Eusebiu al Cezareii care consemnează că împăratul Constanțiu Clor a lăsat urmaș în scaunul împărătesc pe fiul său legitim Constantin (cel Mare)²⁶. Prin urmare, o minuțioasă analiză a datelor istorice conduc la concluzia că între Elena și Constanțiu Clor a existat o legătură legitimă, cu toate că această legătură nu a durat toată viața.²⁷

3. Sfânta Elena împărăteasă

În urma decesului tatălui său Constanțiu Clor, Constantin cel Mare a fost proclamat împărat de către armata imperială în anul 306.²⁸ Potrivit datelor consemnate în *Enciclopedia de religie și morală*, volumul 8, când Constantin cel Mare a devenit cezar al Apusului, apoi împărat August al Apusului și mai apoi singur împărat peste Apus și Răsărit, acesta a proclamat-o împărăteasă și pe mama sa Elena. A ținut să o cinstească nu doar prin faptul de a fi recunoscută ca mamă a împăratului, ci de a i se acorda titlul de împărăteasă. Afecțiunea pe care o avea față de mama sa l-a determinat pe împăratul Constantin cel Mare să o cinstească în mod deosebit. Între actele de cinstire se numără și faptul că a dat numele mamei sale orașului ei natal și că a pus chipul ei pe monede.²⁹ Chipul Sfintei Elena ca împărăteasă a început să apară pe monede din anul 320 și a continuat chiar și după trecerea ei la cele veșnice. Când în anul 330 a fost întemeiat Constantinopolul, în marea piață, numită a Impozitului, au fost înălțate două coloane cu chipurile lui Constantin și al Elenei, iar în mijlocul lor o Cruce pe care era scris: „Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu-Tatăl. Amin“. Inscripția aceasta reprezenta mărturisirea dogmatică a credin-

25. Clinton Henry Fynes, *Fasti Romani. The civil and literary chronology of Rome and Constantinople*, vol. 2, Oxford, 1845-1850, p. 80: „Helena was not the concubine but the wife of Constantius [...] the divorce of Helena proves her marriage“.

26. Ευσεβίου Παμφίλου Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 8, 13, P. G., 20, 780.

27. Jan Willem Drijvers, *op. cit.*, p. 18-19: „Helena and Constantius seem to have had an enduring and stable relationship“.

28. *Vezi Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...“, vol. 6, p. 263.

29. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 104.

ței creștine pe care o primise Constantin cel Mare de la iubitoarea și evlavioasa sa mamă.³⁰

Cu toate că Eusebiu al Cezareii, din dorința lui de a prezenta personalitatea împăratului Constantin cel Mare în strălucire, susține că Sfânta Elena a fost atrasă la credința creștină sub influența fiului ei³¹, în realitate însă, se pare că Sfânta Elena a fost atrasă de creștinism încă din vremea căsătoriei sale cu împăratul Constanțiu Clor. Atmosfera nobilă din familie, bunele maniere și principiile alese de viață s-au dovedit a fi compatibile cu principiile creștinești, care au îndemnat-o să devină membră a Bisericii lui Hristos. Referindu-se la timpul și modul în care Sfânta Elena a îmbrățișat credința creștină, marele ritor Mihail I. Galanos spune că nu există dovezi care să certifice că Sfânta Elena primise creștinismul din familia tatălui său, iar în același timp, consideră că mărturia lui Eusebiu al Cezareii este lipsită de alte argumente. Astfel, ajunge la concluzia că Sfânta Elena a devenit creștină după căsătoria ei cu Constanțiu Clor, făcându-l și pe acesta să fie binevoitor față de creștini.³² Sfânta Elena s-a dovedit a fi cu adevărat o excelentă soție și o mamă minunată.³³

Îmbrățișând credința creștină, Sfânta Elena s-a îngrijit de buna creștere a fiului său Constantin, reușind în multe situații, încă din anii copilăriei, să influențeze pozitiv, în duh creștinesc, caracterul fiului ei.³⁴ Principiile de viață creștină și sfaturile mamei sale l-au determinat apoi pe Marele Constantin să devină binevoitor față de creștini și să accepte creștinismul.³⁵

Tot mai greu de stabilit pare să fie momentul botezului Sfântului împărat Constantin precum și persoana care l-a botezat. Fără a intra în detalii, se cuvine să amintim cele trei ipoteze care se referă la aceste

30. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 104.

31. Ευσεβίου Παμφίλου Καισαρείας, *Εις τον βίον Κωνσταντίνου του Βασιλέως*, 3, 47, 2, P. G., 20, 1106. În sinaxarul zilei de 14 septembrie din *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, există mențiunea potrivit căreia Sfânta Elena a îmbrățișat credința creștină în aceeași vreme cu fiul ei, împăratul Constantin. Vezi *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 312.

32. Vezi Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 103.

33. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 103.

34. *Ελένη (αγία)*, în „Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας...”, p. 677.

35. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 103.

amănunte legate de botezul Sfântului Constantin cel Mare. Prima ipoteză susține că împăratul Constantin a fost botezat la Roma de către Sfântul Silvestru îndată după victoria lui împotriva lui Maxențiu.³⁶ Potrivit celei de-a doua ipoteze, botezul lui Constantin cel Mare a avut loc către sfârșitul vieții sale în Nicomidia de la episcopul arian al acestei cetăți, Eusebie.³⁷ A treia ipoteză susține că Sfântul Constantin a fost botezat la sfârșitul vieții sale pământești, în apropiere de Nicomidia de către soborul episcopilor ortodocși de acolo cu girul episcopilor ortodocși din Constantinopol.³⁸

4. Descoperirea Sfintei Cruci

Fără îndoială, în Tradiția Bisericii numele Sfintei Elena este legat îndeosebi de momentul descoperirii Sfintei Cruci la Ierusalim, care de altfel reprezintă și cel mai de seamă eveniment al vieții sale. Descoperirea marelui odor a însemnat o bucurie greu de exprimat atât pentru Sfânta Elena cât și pentru toți creștinii vremii.³⁹

36. Această ipoteză se sprijină pe datele despre viața Sfântului Constantin din vechile sinaxare, manuscrise și tipărite, păstrate în bibliotecile Mănăstirilor Marea Lavră și Ivron din Sfântul Munte Athos. Datele din aceste sinaxare vechi au fost prelucrate apoi în prima ediție a *Marelui Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, vol. al V-lea, pe luna mai. Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, έκδοσις πρώτη, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 492. Ipoteza este întâlnită de asemenea în sinaxarul zilei de 2 ianuarie, când este pomenit Sfântul Silvestru, episcopul Romei. Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Α', μήνα Ιανουαρίου, p. 58. Această ipoteză este întâlnită de asemenea la istorici precum Meletie al Atenei, Teofan și Mihail Glica. Cf. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 520-523. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 89.

37. Meletie al Atenei, Teofan și Mihail Glica resping cu tărie această ipoteză. Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 522.

38. Cea de-a treia ipoteză este susținută cu tărie de către Dositei al Ierusalimului în volumul său *Δωδεκαβίβλου* (= *Cele douăsprezece cărți*), p. 30. Dositei argumentează ipoteza sa pe date luate de la istorici ca Eusebiu al Cezareii, Socrate Sholarul, Sozomen și Teodoret al Cirului. Vezi Ευσεβίου Παμφίλου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 4, 61, P. G., 20, 1212. Σωκράτης Σχολαστικός, *Ιστορία Εκκλησιαστική*, 1, 39, P. G., 67, 177-179. Σωζόμενος Ερμείας Σαλαμίνιος, *Ιστορία Εκκλησιαστική*, 2, 34, P. G., 67, 1029-1032. Θεοδώρητος Κύρρου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1, 32, P. G., 82, 989-991. Cf. *O Μέγας Συναξαριστής...*, έκδοσις πρώτη, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 522-524.

39. Bucuria pe care a avut-o Sfânta Elena la descoperirea Sfintei Cruci a fost atât de mare încât în Tradiția Bisericii este înfățișată ca model de bucurie. Asemenea bucu-

Pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor legate de descoperirea Sfintei Cruci voi încerca să expun o seamă de date ale izvoarelor și surselor bibliografice⁴⁰, având în vedere următoarele criterii și etape: a) motivele și împrejurările în care a avut loc evenimentul descoperirii Sfintei Cruci, b) faptele petrecute în zilele descoperirii Sfintei Cruci, c) evenimentele care s-au petrecut după descoperirea Sfintei Cruci.

a) Motivele și împrejurările

în care a avut loc evenimentul descoperirii Sfintei Cruci

În *Sinaxarul* îngrijit de Sfântul Nicodim Aghioritul, atât la ziua de 14 septembrie cât și la cea de 21 mai, este menționat faptul că îndată după victoria împotriva lui Maxențiu, Sfântul Constantin, devenind creștin împreună cu mama sa, a trimis-o pe aceasta la Ierusalim pentru a se închina la Sfântul Mormânt, pentru a cinsti Locurile Sfinte cu podoabă și pentru a căuta Cinstita Cruce.⁴¹ Aceleași motive și împrejurări sunt prezentate și în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* la ziua de 14 septembrie, unde în cea mai mare parte sunt reluate datele zilei de 14 septembrie din *Sinaxarul* îngrijit de Sfântul Nicodim Aghioritul⁴².

În *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, la ziua de 21 mai, citim că inaugurarea Constantinopolului a avut loc în anul 330 d.H., în cel de-al 24-lea an al împărăției Sfântului Constantin cel Mare. În acea perioadă

---

rie este dorită fiecărei familii care primește binecuvântarea lui Dumnezeu prin Taina Cununiei. Vezi Slujba Cununiei.

40. Dintre izvoarele și sursele bibliografice cercetate *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* constituie principala sursă informativă, fiind și cea mai bogată. Fără a neglija celelalte izvoare și surse bibliografice, din *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, apărut cu cheltuiala și sub îngrijirea episcopului Matei Langhi de Inois, vom urmări date din volumele III (pe luna martie), V (pe luna mai) și IX (pe luna septembrie). Cu alte cuvinte, vom avea în vedere date din cele trei zile în care este relatat evenimentul descoperirii Sfintei Cruci și anume: ziua de pomenire a Sfinților Împărați Constantin și Elena (21 mai), ziua în care se face pomenirea evenimentului descoperirii Sfintei Cruci (6 martie) și ziua Înălțării Sfintei Cruci (14 septembrie). Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 510-540; τόμος Γ', μήνα Μαρτίου, p. 134 și τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 308-343.

41. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 89 și τόμος Γ', p. 111.

42. Cf. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 89. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ' μήνα Σεπτεμβρίου, p. 312.

(fără să fie specificată data cu exactitate în această sursă), împăratul Constantin a avut o vedenie în urma căreia a trimis-o pe mama sa, împărăteasa Elena, la Ierusalim cu scopul de a descoperi Locurile Sfinte și Cinstita Cruce pe care a fost răstignit Mântuitorul.⁴³

Potrivit datelor din *Dicționarul enciclopedic de istorie și civilizație bizantină*, în anul 326 d.H., când Constantin cel Mare l-a ucis pe fiul său Crispos, Sfânta Elena, care la acea vreme se afla în Palestina, a venit la Constantinopol și a intervenit cu dovezi cerându-i fiului său să o pedepsească pe soția acestuia Fausta.⁴⁴ În anul următor (327), Sfânta Elena s-a întors în Palestina având dorința de a descoperi locul răstignirii Mântuitorului pe Golgota și Sfântul Mormânt⁴⁵, pentru a le oferi creștinilor spre închinare.⁴⁶ De asemenea, în sufletul ei ardea și o

43. Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 532-533. Se pare că datele zilei din 21 mai ale *Marelui Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* au la bază informații de la istoricul bisericesc Socrate Scholasticul. Vezi *Σωκράτης Σχολαστικός, op. cit.*, 1, 17, P. G., 67, 117-120. Comparând datele informative din zilele de 21 mai și de 14 septembrie în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, se pot observa mai multe deosebiri. Cf. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 510-540 și τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 310-343.

44. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 263.

45. În *Noul Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* îngrijit de Ieromonahul Macarie Simonopetrul există o notă explicativă (7), în care motivul pelerinajului Sfintei Elena la Locurile Sfinte ar fi fost acela de a-și recăpăta liniștea atât de tulburată din cauza evenimentelor tragice care tocmai zguduiseră împărăția fiului ei Constantin. Fausta, a doua soție a împăratului Constantin cel Mare, dorind să asigure urmarea la tron a unuia dintre cei trei fii ai ei, l-a acuzat pe nedrept de complot împotriva tatălui său pe Crispos, fiul împăratului Constantin din prima căsătorie a acestuia. Împăratul, lăsându-se înșelat de această acuză mincinoasă, a hotărât uciderea fiului său Crispos. La scurt timp împăratul Constantin a înțeles că a fost vorba de o acuză lipsită de adevăr și drept urmare a condamnat-o la moarte și pe Fausta. Aceste evenimente tragice umbresc oarecum personalitatea împăratului Constantin cel Mare. Ele au constituit principala cauză pentru care unii istorici au manifestat rețineri în a recunoaște sfințenia personală a împăratului Constantin cel Mare. Acești istorici însă nu au în vedere pocăința împăratului și viața acestuia ce a urmat evenimentelor tulburătoare. Vezi *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, υπό του ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, διασκευή εκ του γαλλικού: Ξενοφών Κομνηνός, τόμος ένατος, Μάϊος, Εδ. Ίνδικτος, Αθήναι, 2007, p. 244.

46. Se cade să menționăm faptul că împăratul Adrian (118-138), stăpânit de duh idolesc și dorință demonică, pentru a pierde urma Locurilor Sfinte, construisse pe Golgota statuia zeiței Afrodita, iar pe locul Sfântului Mormânt statuia lui Zeus. Vezi *Μιχαήλ Ι. Γαλανού, op. cit.*, p. 105.

altă mare dorință, aceea de a descoperi Sfânta Cruce a Mântuitorului Hristos.⁴⁷

În *Noul Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* îngrijit de Ieromonahul Macarie Simonopetrul după *Sinaxarul* din limba franceză al lui Xenofon Comninul, la ziua de 14 septembrie, citim că împăratul Constantin cel Mare avea dorința de a descoperi Sfânta Cruce încă din vremea victoriei sale împotriva lui Maxențiu (312 d.H.). În timpul primului Sinod Ecumenic (325 d. H.) i s-a dat ocazia să afle mai multe informații despre Sfintele Locuri de la episcopul Macarie al Ierusalimului, participând la sinod. În cel de-al douăzecilea an al împărăției sale (326 d.H.) a trimis-o pe mama sa Elena la Ierusalim cu scopul de a curăța Sfintele Locuri de templele idolești care fuseseră ridicate de împăratul Adrian Elio al Romei (117-138 d.H.), de a afla cu exactitate locurile unde Mântuitorul a suferit patimile și răstignirea și de a descoperi Sfânta Cruce.⁴⁸ Astfel, Sfânta Elena, luând cu sine armată și o seamă de aristo-crați, a mers în Palestina pentru a împlini dorința fiului ei.⁴⁹

*b) Fapte petrecute
în zilele descoperirii Sfintei Cruci*

După datele consemnate la ziua de 21 mai în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* aflăm că Sfânta Elena ajunsă la Ierusalim, după o perioadă de cercetări, a fost înștiințată despre un oarecare Iuda care cunoștea cu exactitate Sfintele Locuri. Acest Iuda însă nu voia să dezvăluie locul Sfintelor Așezăminte. Drept pedeapsă, a fost aruncat într-o fântână părăsită. Lipsit de alimente, nemaiputând răbda setea și foamea, după șapte zile Iuda a strigat zicând: „Eliberați-mă de aici și vă voi arăta locul în care a fost răstignit Hristos“. Astfel, scoțându-l afară din fântână, acesta a indicat locul răstignirii, însă nu știa unde s-ar

47. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...“, vol. 6, p. 263. Cf. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 105. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάιος, p. 244.

48. *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, υπό του ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, διασκευή εκ του γαλλικού: Ξενοφών Κομνηνός, τόμος Πρώτος, Σεπτέμβριος, Εδ. Ορμούλια, 2001, p. 143.

49. *Vezi O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 532-533. Cf. *Ibidem*, τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 312.

afla Cinstita Cruce. Atunci, Sfânta Elena a căzut la rugăciune, cerând fierbinte Domnului să-i descopere Lemnul Sfânt. La scurt timp, cutremur mare s-a pornit încât pământul s-a desfăcut, stâncile s-au sfărmat și dintru adâncuri, din locul unde era ascunsă Sfânta Cruce, nespusă mireasmă izvora. Toți s-au minunat, iar Iuda, care cu greu dezvăluise locul răstignirii, a crezut în Domnul, devenind creștin. Sfânta Elena a poruncit atunci să se facă săpături în locul din care ieșea mireasma. În cele din urmă au fost descoperite trei cruci.⁵⁰

Potrivit datelor de la ziua de 14 septembrie din *Sinaxarul* îngrijit de Sfântul Nicodim Aghioritul și din *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, după ce au fost descoperite Sfânta Cruce a Mântuitorului, cuiele și celelalte două cruci ale tâlharilor, s-a petrecut o mare minune. Pentru că nu știau cu exactitate care este Sfânta Cruce pe care a fost răstignit Mântuitorul, Împărăteasa Elena a poruncit să fie atinse cele trei cruci de trupul unei femei văduve care tocmai murise. Când Sfânta Cruce a fost atinsă de trupul celei decedate, aceasta îndată a înviat.⁵¹

În privința stării în care se afla acea femeie la momentul atingerii de Sfânta Cruce există două mărturii puțin contradictorii. Potrivit datelor istoricului Sozomen, femeia era grav bolnavă, dar încă nu murise. Atingând-o de Sfânta Cruce, femeia a fost vindecată.⁵² Aceeași părere este întâlnită și în *Noul Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, la cuvântul zilei din 14 septembrie, unde este consemnată și mențiunea că episcopul Macarie a fost cel care cu rugăciune fierbinte a atins Sfânta Cruce de femeia bolnavă care a primit vindecarea. Văzând minunea, episcopul, împărăteasa și toți cei care o însoțeau s-au bucurat și cu multă evlavie s-au închinat și au sărutat Sfânta Cruce.⁵³ După istoricul Nichifor Callist, femeia era moartă atunci când a fost atinsă de Cinstita Cruce. Prin atingerea trupului ei neînsuflețit de Sfântul Lemn, femeia a înviat.⁵⁴

50. *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 533.

51. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 89-90. *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 312-313.

52. Σωζόμενος Ερμείας Σαλαμίνιος, *op. cit.*, 2, 1, P. G., 67, 929.

53. *Vezi Νέος Συναξαριστής...*, τόμος Πρώτος, Σεπτέμβριος, p. 144.

54. Νικήφορος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 8, 29, P. G., 146, 110-111. Cf. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 90-91. *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 313-314.

Spre deosebire de izvoarele menționate mai sus, în care este specificat faptul că era vorba de o femeie decedată, în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, atât la ziua de 21 mai cât și la cea de 6 martie, însemnarea care face referire la minunea învierii petrecută la momentul descoperii Sfintei Cruci, deși nu cu destulă claritate, lasă să se înțeleagă că ar fi fost vorba de un bărbat mort.⁵⁵ Veridicitatea acestei mențiuni pare a fi îndoielnică.

O atenție deosebită este acordată și cinstitelor cuie cu care a fost răstignit Mântuitorul. În *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* la ziua de 21 mai, se află menționat faptul că, după ce a fost descoperită Sfânta Cruce, Împărăteasa Elena a chemat pe Iuda, care indicase Locurile Sfinte și care între timp se botezase și primise numele Chiriac și i-a încredințat acestuia misiunea de a descoperi cinstitele cuie. Chiriac împreună cu alți creștini au căzut la rugăciune și Domnul le-a descoperit în mod minunat locul în care se aflau cinstitele cuie. Lumină mare a strălucit peste acel loc, unde săpând, le-au aflat întocmai. Atunci, mare bucurie i-a cuprins pe toți. Fericitul Chiriac s-a învrednicit de multă cinste în Biserică, atât în viața pământească, ajungând episcop al Ierusalimului, cât și-n cea veșnică, fiind numărat în ceata sfinților. Pomenirea lui se face la data de 28 octombrie.⁵⁶

În cuvântul din 6 martie (ziua de pomenire a descoperirii Sfintei Cruci) al *Marelui Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* este consemnată mențiunea cronicarului cipriot Leontios Maheras potrivit căreia, Sfânta Elena a descoperit cu osteneală Sfânta Cruce la Ierusalim dar și cu multă slavă.⁵⁷

55. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Γ', μήνα Μαρτίου, p. 134 și τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 533. La ziua de 21 mai, în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* se spune că, neștiindu-se care dintre cele trei cruci descoperite este a Mântuitorului, a fost întrebat Iuda, cel care indicase Sfintele Locuri. Acesta, înflăcărat de credință fiind și văzând un cortegiu funebru, a cerut să fie adus sicriul cu cel decedat în fața împărătesei, care a poruncit să fie atins de cele trei cruci. Astfel, atingându-l pe mort de primele două cruci, nu s-a petrecut nimic, pentru că acelea erau crucile pe care fuseseră răstigniți cei doi tâlhari. Când mortul a fost atins de cea de-a treia Cruce, îndată a înviat, arătându-se astfel puterea de viață făcătoare a Sfintei Cruci a Mântuitorului. Atunci mulți dintre Iudei văzând minunea au crezut devenind creștini, iar Sfânta Elena cu mare bucurie a înălțat rugăciuni de mulțumire Domnului.

56. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 533.

57. *Ibidem*, τόμος Γ', μήνα Μαρτίου, p. 134.

c) *Evenimente care s-au petrecut
după descoperirea Sfintei Cruci*

După datele consemnate în *Noul Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* la ziua de 14 septembrie, îndată după descoperirea Sfintei Cruci, pentru că nu era ușor pentru toată mulțimea de credincioși să se apropie și să sărute Odorul Sfânt, au cerut să se bucure măcar de vederea Lemnului Sfânt. Astfel, episcopul Macarie s-a urcat la amvon și de acolo a înălțat Sfânta Cruce pentru a fi văzută de toți cei prezenți, care cu evlavie se rugau cântând „Doamne miluiește”.⁵⁸

În cuvântul zilei din 21 mai din *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* este menționat faptul că, după ce a fost descoperită Cinstita Cruce la Ierusalim, împărăteasa Elena a poruncit să fie tăiat Lemnul Sfânt cu fierăstrăul în două pe grosimea lui de sus până jos astfel încât au rezultat două Cruci. O Cruce a rămas la Ierusalim, iar cealaltă a fost luată împreună cu cinstitele cuie de către Sfânta Elena și aduse la Constantinopol, fiind predate fiului ei Constantin. Acesta, după ce le-a primit cu mare bucurie și s-a închinat, le-a predat în biserică patriarhului.⁵⁹ În sinaxarul zilei din 14 septembrie, atât în *Sinaxarul Sfântului Nicodim Aghioritul* cât și în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, se menționează că partea Sfintei Cruci rămasă la Ierusalim a fost predată în raclă de argint de Sfânta Elena patriarhului de atunci Macarie. Despre partea din Sfânta Cruce adusă la Constantinopol, se spune că era împodobită cu multe flori și ramuri înmiresmate, care, fiind puse apoi în glastră, s-au păstrat multă vreme într-o mănăstire nou înființată, care și-a luat denumirea „Glastra”, de la acea glastră cu flori.⁶⁰

În ceea ce privește numărul cinstitelor cuie folosite la răstignirea Mântuitorului există două ipoteze. După cum citim în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, la cuvântul zilei din 21 mai, reiese că au fost patru cuie dintre care, două au fost păstrate de către Sfântul Constantin pe care le-a așezat la coroana împărătească, iar celelalte două au fost puse

58. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος Πρώτος, Σεπτέμβριος, p. 144.

59. *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε΄, μήνα Μαΐου, p. 534. Cf. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Γ΄, p. 111.

60. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α΄, Σεπτέμβριον, p. 91. *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ΄, μήνα Σεπτεμβρίου, p. 314.

într-un locaş sfinţit, în raclă spre închinare⁶¹. În acelaşi *Mare Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*, însă la ziua de 14 septembrie, precum şi în *Sinaxarul Sfântului Nicodim Aghioritul*, la aceeaşi zi (14 septembrie), se face referire despre trei cinstite cuie. Acestea au fost aduse de împărăteasa Elena la Constantinopol împreună cu o parte din Sfânta Cruce.

Dintre cele trei cuie aduse de Sfânta Elena la Constantinopol, unul a fost aşezat de Sfântul Constantin la frâul calului său, altul a fost aşezat la coiful său de luptă, iar cel de-al treilea ar fi fost aruncat de împărăteasa Elena în Marea Adriatică atunci când în timpul unei călătorii a fost cuprinsă de valuri din cauza unei furtuni. Sfânta Elena a avut atunci credinţa că prin aruncarea cinstitului cui în mare, aceasta se va potoli.⁶²

Istoricul bisericesc Socrate consemnează că împăratul Constantin a aşezat Sfânta Cruce şi cinstitele cuie înfăşurate în porfiră la coloana statuii sale, cu credinţa că astfel va fi păzită cetatea Constantinopolului.⁶³

O parte din Sfânta Cruce a fost trimisă apoi la Roma, fiind aşezată în biserica închinată Sfintei Cruci numită „Sissoriana Împărătească”⁶⁴.

5. Zidirea de biserici

Un mod aparte de manifestare a evlaviei, mulţumirii şi recunoştinţei faţă de Dumnezeu pentru că a învrednicit-o de mari bucurii prin descoperirea Sfintelor Locuri a fost pentru Sfânta Elena construirea de biserici.

După datele din *Dicţionarul de istorie şi geografie* apărut la Constantinopol în 1871 sub îngrijirea istoricilor Stavros Vutiras, I. A. Vretos şi G. Vafiados, Sfânta Elena a purces la zidirea bisericii Sfântului Mormânt pe Golgota în anul 325. Potrivit acestei surse bibliografice,

61. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 534.

62. Această mărturie, întâlnită la Sfântul Ambrozie, este respinsă de Dositei al Ierusalimului argumentând că Sfânta Elena nu a făcut nicio călătorie pe Marea Adriatică după întoarcerea ei de la Ierusalim. *Vezi Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, op. cit., τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 90. O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 313.

63. Σωκράτης Σχολαστικός, *op. cit.*, 1, 17, P. G., 67, 120. Cf. Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Α', Σεπτέμβριον, p. 90. *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Θ', μήνα Σεπτεμβρίου, p. 313.

64. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 264. Cf. *H μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17.

în timpul săpăturilor efectuate pentru fundația bisericii ar fi fost descoperită Cinstita Cruce a Mântuitorului.⁶⁵

Mai multe izvoare însă consemnează că împărăteasa Elena a început zidirea Bisericii Învierii Domnului din Ierusalim la scurt timp după descoperirea Sfintei Cruci.⁶⁶ La ziua de 6 martie în *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* este menționat faptul că temeliele Bisericii Învierii din Ierusalim au fost puse de Sfânta Elena potrivit poruncii împăratului Constantin în data ce acesta a fost înștiințat de descoperirea Cinstitei Cruci.⁶⁷ În *Noul Sinaxar al Bisericii Ortodoxe* citim că zidirea Bisericii Învierii din Ierusalim s-a făcut din porunca Sfântului împărat Constantin cel Mare și că a fost sfințită în anul 335, în timpul aniversării a 30 de ani de împărăție.⁶⁸

Pe lângă Marea Biserică a Învierii Domnului de pe Golgota și Sfântul Mormânt, cu cheltuiala împărătesei Elena au mai fost zidite locașuri de închinare la peștera Nașterii din Betleem și pe Muntele Măslinilor, al Înălțării Domnului.⁶⁹ Sfânta Elena a mai înălțat, de asemenea, biserici în Constantinopol, la Roma și în Cipru. Dintre acestea se cuvine să menționăm: biserica „Sissoriana Împărătească” (a Sfintei Cruci) din Roma și biserica cea mare „Împărătească” a Sfinților Apostoli din Constantinopol.⁷⁰

6. Ultimii ani și sfârșitul vieții pământești

Sfânta Elena a făcut multe fapte de binefacere în tot Răsăritul. Între acestea se cade să amintim actele sale de eliberare a prizonierilor.

65. Vezi *Ελένη (αγία)*, în „Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας...”, p. 677.

66. Vezi Θεοδώρητος Κύρρου, *op. cit.*, A', 17, P. G., 82, 957-960. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 263. Cf. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 104-105. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάϊος, p. 244.

67. Vezi *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Γ', μήνα Μαρτίου, p. 134.

68. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάϊος, p. 244.

69. Νικήφορος Κάλλιστος Ξανθόπουλος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 8, 30, P. G., 146, 112-116. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 105. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάϊος, p. 244. Cf. *Ο Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 534.

70. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 264.

A dat dovadă de mare cinste și prețuire pentru fecioarele închinatelor lui Dumnezeu, care pe acea vreme reprezenta o formă a vieții monahale. Teodoret al Cirului menționează că Sfânta Elena a oferit cu mare bucurie mai multor fecioare creștine o masă a dragostei la care ea însăși a slujit.⁷¹

Nu este cunoscută cu exactitate data trecerii la cele veșnice a Sfintei Împărătese Elena. După datele din *Dicționarul de istorie și geografie* amintit puțin mai sus, Sfânta Elena a trecut la cele veșnice în anul 327, pe când se afla în Nicomidia.⁷² Marele ritor al Patriarhiei Alexandriei, Mihail I. Galanos menționează că Sfânta Elena a părăsit viața pământească în anul 328, la vârsta de 81 de ani, pe când se afla în Nicomidia, care la vremea respectivă era centru de reședință al împăratului Constantin cel Mare.⁷³ Din Nicomidia sfintele sale moaște ar fi fost apoi mutate în Constantinopol. Potrivit datelor din *Dicționarul enciclopedic de istorie și civilizație bizantină*, precum și a celor din *Enciclopedia de religie și morală*, Sfânta Elena ar fi trecut la cele veșnice în anul 335, pe când se afla în Constantinopol⁷⁴. Tot Constantinopolul este considerat a fi locul sfârșitului vieții pământești al împărătesei Elena și de către Sfântul Nicodim Aghioritul⁷⁵, episcopul Matei Langhi de Inois⁷⁶ și de către ieromonahul Macarie Simonopetritul⁷⁷. Cert este că Sfintele sale moaște au fost mutate la Roma și așezate în mausoleul Pigna

71. Θεοδώρητος Κύρρου, *op. cit.*, A', 18, P. G., 82, 961. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάιος, p. 244-245.

72. Ελένη (αγία), în „Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας...”, p. 677.

73. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 105. Anul 328, ca an de trecere la cele veșnice a Sfintei Elena, este menționat și în sinaxarul zilei de 6 martie (ziua descoperirii Sfintei Cruci) din *Marele Sinaxar al Bisericii Ortodoxe*. Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Γ', μήνα Μαρτίου, p. 134.

74. Vezi Ελένη η αγία, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 264. *Η μήτηρ του...*, în ΘΗΕ, vol. 8, col. 17.

75. Vezi Αγίου Νικοδήμου Αγιορείτου, *op. cit.*, τόμος Γ', p. 111.

76. În *Sinaxarul cel Mare al Bisericii Ortodoxe* îngrijit de episcopul Matei Langhi de Inois citim că Sfânta Elena, sfârșindu-se în Constantinopol, a fost înmormântată în marea biserică a Sfinților Apostoli. Vezi *O Μέγας Συναξαριστής...*, τόμος Ε', μήνα Μαΐου, p. 534.

77. Ieromonahul Macarie Simonopetritul menționează că Sfânta Elena a trecut la cele veșnice la vârsta de 80 de ani. Vezi *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάιος, p. 245.

Hara sau Tor Pignattara. Sicriul Sfintei Elena se află astăzi în muzeul Vaticanului.⁷⁸

În Biserica Ortodoxă pomenirea Sfintei Elena se face în fiecare an la data de 21 mai împreună cu fiul ei Constantin cel Mare, în timp ce de către catolici este cinstită la data de 18 august.⁷⁹

---

78. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 264. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 17. *Νέος Συναξαριστής...*, τόμος ένατος, Μάιος, ... p. 245.

79. *Ελένη η αγία*, în „Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό...”, vol. 6, p. 264. *Vezi și Ελένη (αγία)*, în „Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας...”, p. 677. *Η μήτηρ του...*, în *ΘΗΕ*, vol. 8, col. 16. Μιχαήλ Ι. Γαλανού, *op. cit.*, p. 105.